

Анатолій Дімаров

**І БУДУТЬ
ЛЮДИ**

Частина 3

Харків
«Фоліо»
2024

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Тривога й сум'яття оселилися в сім'ї Івасют. Степовими гадюками сповзалися на хутір чутки, сичали Оксеніві в душу:

— Чули: зліквідовують непу?..

— Газети читали? Знов продкомісарити будуть! Тільки теперечки не лише хліб, а й господарів вигрібатимуть із дворів.

— Оксене, а ке-но сюди! Вам ще не переказували, що вчора в сільраді Ганжа говорив? Казав, що недовго вже вам сидіти на хуторі. Нахвалявся прийти із сокирою та й викорчувати вас із корінням...

І не було такого плоту, аби від чуток отих відгородитися, не було таких дверей, аби від них зачинитися. Зачинитися, забитися в найглухіший закуток, затулити вуха і заплющити очі: цур вам, пек вам, одчепіться, дайте дихнути спокійно!

Не було.

І не мав Оксен і хвилини спокою. Кляк на колінах перед божницею, та навіть у Всевишнього чомусь було розгублене обличчя, навіть він не знав, що відповісти на палкі Оксеніві молитви.

Ішов до людей, але вони уникали його, тому що боялися не лише слова «куркуль», цього страшного тавра, якого потім ані змити, ані випекти, а й нових, досі невідомих слів — «підкуркульник», «куркульський полигач», — од яких теж буде не з медом.

Правда, знайшлася-таки людина в селі, яка не побоялася ні Ганжі, ні Твердохліба, яка поплювала на всі страхи-ляки та серед білого дня й злигалася із куркулем Івасютою. Мало злигалася — в кожні вуха трубила, по всіх закутках кричала: коли і є ще праведна людина на світі, то тільки Оксен, і що всі оті сільрадівці, усі оті комітетники і землю з-під його ніг цілувати негожі!

Добре, дуже добре знали в селі, звідки у Марти отака ненависть до місцевої влади, хто посіяв зерно, що із нього вироста несподівана Мартина приязнь до куркульського роду. Знали, хто заварив оту кашу. Таким крутим окропом заправив, що тепер не втямиш, як її і їсти: губи попечеш, піднебіння обвариш, як піднесеш ложку до рота! Бо не така Марта молодиця, щоб забувати образи. Не із тих вона жіночок, що покірно зносять усі штурхани та потиличники злої розлучниці-долі. Не із того тіста замішана!

«Подивимося, Василю, чие буде зверху! Тільки не діждетеся більше із отією стриженою хвойдою моїх сліз, не порадуетесь!.. Потужила, поплакала — годі! Хай вороги мої слъозами та кров'ю спливають, побачивши, як я вмю ударити журбою об землю!»

І закружляла, завихрилася Марта в невеселих, чадних веселощах. Мало не щовечора, будень не будень, одягала празникове, напинала дівочу барвисту хустку, взувала червоні чобітки на мідних підківках та й ішла до сільбуду дурманити парубкам голови, одбивати у дівчат їхніх суджених-вуджених. Ішла неспіхом вулицею, лузала

непоквапливо насіння, грала бровами і стегнами, насміхалася подумки із молодниць та старших жінок, що аж на тинах зависали, аж зеленіли од люті та плювались услід:

— Тьху, тьху!.. І ще раз тьху, маро, безсоромнице! Щоб тобі ноги покорчило! Та бодай тобі цицьки повсихали!.. А ти чого баньки свої вилупив та слину ротом пускаєш? — Це вже до чоловіка, що, як забачив Марту, так і став стовпом серед двору. — Подивись мені, подивись, я тобі й очі повиймаю!..

А Марта іде, Марта наче нічого й не чує: напускає солодкого дурману не тільки на статечних чоловіків, а й на парубків, що й собі поспішають до сільбуду, де вже вигупує бубон і заливається скрипка і де не знає, що його й діяти, рознещасний Володька. Не стріляти ж у клятву молодицю з отієї при боці привішеної зброї, що дістав у подарунок од Світличного! Вже пробував і умовляти, і совістити, щоб не зманювала хлопців на слизькеньку доріжку, на хисткенькі місточки. Пригрозив навіть раз спровадити у холодну, так хіба ж отаку кобиляку чимось налякаєш! Стала навпроти Володьки, взялася руками у боки, випнула тугі груди, аж затріщала тонка празникова сорочка.

— У холодну?.. Та хіба ти, Володю, до моєї хати доріжки не знайдеш, якщо уже так свербить ізі мною поспати?

— Га-га-га-га!.. — зайшлись парубки.

А на Володьку наче хто хлюпнув окропом: аж сльози виступили на очах від ненависті до безсоромної молодиці! Обернувся, пішов у сільбуд і більше те було схоже на втечу, аніж на почесний відступ. А Марті ще й мало цього, Марта гукала услід:

— А не знаєш, то розпитай у Ганжі: він, відай, і з зав'язаними очима до мене утрапить!..

Того ж вечора, діждавшись, поки всі розійдуться, Володька сердито бовкнув:

— Наробили ви, дядьку Василю!

— Що там таке?

— А те, що Марта Лисючка проходу нам теперечки не дає! Скоро отут із-за неї місця не буде!

— Що вона робить? — по паузі запитав Ганжа; цегляні плями лягали повільно на засмаглі, як у цигана, шоки.

— А ви наче й не знаєте! — рубав святу правду Володька. — Баламутить усіх парубків, поводить себе так соромітно, що й дивитися гидко! Через неї до сільбуду вже й підступитись не можна...

— То вже, Володю, більше твій клопіт, той сільбуд... — почав був Ганжа, але Володя випалив прямо в очі:

— А сьогодні знаєте, що вона про вас кричала? При всьому селі... при всіх людях... Що ви і з зав'язаними очима до неї втрапите. Наївсь я із-за вас сорому, дядьку Василю!

— Ну, ти от що! Ти говори, та не заговорюйся! — скипів зовсім Ганжа.

Звівся, підійшов до вікна. Чомусь захотілося вдарити щосили по рамі, висадити її геть, може, тоді не стискала б горло гаряча задуха. Боячись, що не витримає, справді ударить, відступив, походив, порипуючи сердито дошками підлоги, глянув на Володьку, що стояв, ображено суплячись.

— Ну, от що: пробач. В мене, хлопче, теж отут не із каменю...

— Я що... Мені що... — забубонів Володя, все ще не дивлячись на дядька Василя: йому вже і жалко Ганжу, але й не охолола образа на нього.

— Йди, Володю, а я щось придумаю, — просить Ганжа. — Та не носи важкого серця на мене, бо мені й без цього не з медом...

«А таки не з медом! — згоджується про себе Володя, виходячи із сільради. — Ще нічого, аби вони хоть нежонаті були. А то передадуть Ользі Іванівні, що про її чоловіка ота Лисючка патякає, — дістанеться їм на горіхи!»

За жодні скарби світу не помінявся б зараз місцем із дядьком Василем. І як добре, що у нього Марійка! Ласкава, покірлива дівчина, яка вже, мабуть, чекає на нього під клунею, куди він знайде доріжку найглухішої ночі. Місяць із неба зривайте, гасіть всі зірки, зав'язуйте очі, а він таки утрапить до неї!

Ганжа ж усе ходить та й ходить — чавить риплячі дошки. Думає про Марту, про оті її вибрики, що лихоманяють село та й йому не приносять спокою. І хоч злостився на Марту, не міг не відчувати і власної провини. Бо навряд чи поводи́ла б вона себе отак, коли б не оті його походеньки.

Тут, брате, кайся не кайся, шкоду́й не шкоду́й, а все одно не поробиш нічого! Бо вмів із гірки спускатися, вмій тепер і саночки на ту гору тягати. І Ганжа, насунувши на лоба картуза, іде до сільбуду — на розмову із Мартою.

Але Марти вже там нема.

Віддуденів бубон, відцигикала скрипка, осіла пилюка на вилоптаному майданчикові, і баба Наталка, яка сторожує і в школі, і в сільбуді, зачинає вже двері та навішує великий, в півпуда, замчище.

— Ви, бабо, хоча б лушпиння попідмітали, — зауважує Ганжа, розгрібаючи носком налузану шкаралупу. — Бо скоро вже й сільбуду з-за оцієї гори не видно буде.

— А я його лускала? — огризнулася баба Наталка. Гримотіла замком, що все не хотів замикатися, проклінала: — Та виси, щоб ти у пеклі повиснув!..

— Лускали не лускали, а підмітати треба, — вів своє Ганжа. — Гроші ж, гляди, справно берете...

Тут уже баба зовсім не витримує: кида на землю замок, повертає до Ганжі посічене сердитою сокиркою обличчя:

— Беру, та не за те, щоб за твоєю біснуватою Мартою сміття підмітати! Сам за нею мети!

— Вас, бабо, у труні понесуть, і то язик теліпатиметься...

— А дзуськи тобі до мого язика! Не діждешся, сучий сину, мене хоронити: я за твоєю труною гопки поскачу!

— Та хто вас хоронить! — відбивався Ганжа, не радий, що її зв'язався з старою.

«І надала ж мене лиха година згадати про сміття, бодай воно погоріло! Не хватало мені ще цієї сварки: їй же їсти не дай — дай тільки з кимось полаятись!» Недаремно ж у селі кажуть, що такої клятущої баби ще й земля не родила. Недаремно хтось, скуштувавши бабиних прокльонів, заповів боятися Бога, чорта і баби Наталки. А інший підправив: боятися треба спершу баби Наталки, а тоді уже Бога і чорта. «Ні, таки не везе мені сьогодні, та й квит, — з похмурою приреченістю думає Ганжа. — Мало із Мартою клопоту, так на тобі на додачу ще й цю відьму! Іч, лящить! Завелася, либонь, до самого ранку...»

Хоч і відійшов Ганжа за добрі гони, а в'їдливий бабин голос і сюди долітає розлюченим виляском.

«А може, не йти сьогодні до Марти? Якось іншим разом... Десь при нагоді, зустрівшись, сказати, усовістити, умовити... Може, й сама одумається, переказиться та й затихне. І не буде кожен сопляк виймать нею очі, вичитувати, наче малому... Тільки ні, не одумається! Тож краще відбутися одразу...»

Мартину хату видно іздалеку: світить весело вікнами, запрошує гостинно до двору. Ще й ворота навстіж: не

зачиняються, мабуть, ні вдень ні вночі. Та й нащо їх тепер зачиняти? Кого стерегтися, від кого ховатися? Вільний птах тепер Марта: кого захоче, того й приголубить, кого уподобає, з тим і ночує.

Ганжа як одчинив двері, так і застиг на порозі: крик, регіт, аж у вухах лящить! Марта забрала із собою чи не всіх парубків та дівчат, що товклися біля клубу, та й приволокла до себе додому. Стоїть посеред хати, розчервоніла, з по-дівочому спущеними косами, в одній руці — чарка з горілкою, а в другій — квач, наквацьований дьогтем. Перед нею звисає із сволюка на суровій нитці великий калач, звисає так, щоб нелегко було його ротом дістати. Беруть по черзі парубки кочергу, осідлюють, буцім коня, та й скачуть до калача — пробують ухопити його зубами, одкусити хоч шматочок. Дістав — твоє щастя: пий чарку горілки, цілуй захмелілу молодицю в гарячі вуста, а не дістанеш — не прогнівайся, підставляй свою пику! І під регіт, під виск наквацьовує Марта невдачу так, що біліють тільки очі та зуби.

Гамір поволи вщухав: помітили Ганжу.

Ось котрась із дівчат повернулась, писнула наляканою мишею. Он, уже й хлопці, побачивши голову, швиденько кидають на долівку цигарки, чавлять їх каблуками. А який сидів, обіймаючи любку за стан, враз відсмикував руку та й ховав її до кишені: і я — не я, і рука, як бачите, не моя! Ось уже й парубок, що саме їхав до калача, осідлавши рогач, застиг розкарякою. Так немов не Ганжа — сам нечистий появився у дверях, і дерев'яний кінь вирвався йому з рук та й ударився залізною головою об тверду, затанцьовану, вгущану долівку. Ось уже й сама Марта, вражена несподіваною тишею, повертається до дверей та й стрічається поглядом із Василем.

— Добридень у хату! — вітається хмуро Ганжа.

Гнів, подив, сум'яття промайнули у Мартиних очах, затремтіли високі, шовковистою травицею встелені брови. Та відразу ж звела їх у пряменький шнурочок і, відчайдушно пострілюючи очима, низенько вклонилася, аж коси торкнулися долівки:

— Здрастуй, мій голубе, здрастуй! Спасибі ж тобі, що не забув, завітав до моєї убогої хати! Та чого ж стоїш? Бери мерщій кочергу та й скач, Васильку, до мене: я вже тебе і без калача пригорну та поцілую!..

Ганжа тільки бровою повів — парубків так і видуло з хати! А дівчата шамоть-шамоть та за ними! І всі оті п'яні веселощі потяглися услід — сумовитою, осиротілою пустою враз дихнула удовина оселя.

І Марта вже не посміхається; якийсь здогад, якесь боязке сподіваннячко зарожевіло в її очах, трепетно лягло на вуста.

Кинула чарку, пожбурила віхоть, метнулась за ковдрою та й давай завішувати вікно.

— Що ти робиш, Марто?

— Я зараз. Васильку... Зараз...

І дроз б'є її тіло. І тремтять, не слухаються її руки: ковдра зсувається та й зсувається із вікна — не зависа на цвяшках.

— Облиш оте, Марто. Не за тим я прийшов.

Мартині руки зламано опадають донизу. Сповзають по лутках долонями, хочуть затриматись, та не можуть. І вже з тихим шелестом лягає їй під ноги ковдра, стелиться зів'ялим, прибитим памороззю листком. Обертається повільно, наче зі сну вириваючись, обличчя її вже не пашить радісно-чекальним вогнем, випаленою тугою повняться

очі. Отим попільцем, що присипле, пригасить яку завгодно жарину.

— Так чого ж ти прийшов? — І голос у неї вже не дзвінкий, а охриплий, посірілий, змучений.

— Хочу поговорити з тобою серйозно. Тільки не знаю, чи вдасться...

— Чого ж?

— Бо ти п'яна, Марто.

— А тобі це диво, Васильку? — запитує Марта, підступаючи до нього. — За ці три роки міг би і звикнути. То п'яна од щастя була, тепер — од горя.

— Я серйозно, Марто, — перебива Ганжа.

Та Марта раптом обхоплює його за шию гарячими, мовби з вогню вихопленими, руками, тулиться жагучим, зголоднілим тілом, тягнеться очима до його очей, губами до його губів, шепоче, немов у забутті:

— Васильку, любий, хороший... Кинь її, кинь! Що ти знайшов у ній? Чим вона тебе приворожила? Та чи вона тебе так полюбить, так приголубить, як я?..

Застуканий зненацька. Василь одриває, розводить її руки, вивільняється з обіймів:

— Марто, облиш! Марто!..

Аж тоді, як одступив до порога, ще й надів картуза, наче картуз отой мав захистити од молодиці, лишень тоді трохи отямилась Марта.

— Не хочеш... А я, дурна, все надіялась. Чекала... Думала: прийдеш...

— Бачиш, прийшов, — невесело мовив Ганжа.

— Краще б ти й не приходив!

— Я б, Марто, і не приходив — сама в тому винна.

— Я винна?! Я?

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ТРЕТЯ	3
ПІСЛЯМОВА	292